

PEDAGOŠKI I ŠKOLSKI PLURALIZAM KAO ŠANS ZA UVAŽAVANJE TEMELJNIH LJUDSKIH I DJEČJIH PRAVA

PEDAGOGICAL AND SCHOOL PLURALISM AS AN OPPORTUNITY FOR ACHIEVING BASIC HUMAN AND CHILDREN'S RIGHTS

Milan Matijević

Rezime: Ne postoji u svijetu najbolja škola. Postoje samo različite škole. Te se škole razlikuju prema položaju glavnih subjekata obrazovanja u nastavnom procesu, prema odnosu učitelja i učenika, prema svjetonazoru, prema autonomiji škole i učitelja, prema pravima roditelja, prema filozofiji obrazovanja i teorijama vaspitanja na kojima se gradi svakodnevna komunikacija u školskom radu i životu.

Na pitanje (Alain Madelin): „Kome pripadaju djeca – roditeljima ili državi?“, odgovoreno je u Opštoj deklaraciji o ljudskim pravima (čl. 26): „Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru vrste obrazovanja za svoju djecu“. Kako se ova odredba tumači i shvaća u zemljama jugoistočne Europe? Jedini, u svijetu poznat način omogućavanja ovog opšteg ljudskog prava predstavljaju školski i pedagoški pluralizam.

U Republici Hrvatskoj trenutno djeluju tri alternativne osnovne škole (dvije Waldorfske i jedna Montessori škola) te šest privatnih osnovnih škola. U Sloveniji osim osnivanja alternativnih škola roditelji mogu birati i mogućnost privatnog podučavanja svoje djece u kući (*homeschooling*). Takvu mogućnost koristi tek pedesetak roditelja, ali istu mogućnost u Austriji koristi hiljade roditelja. Takvu mogućnost građani na području Hrvatske su mogli konzimirati u 19. vijeku, u vrijeme dok su zajedno sa Slovenijom bili pod upravom Beča. Trenutno se u Hrvatskoj vode rasprave u vraćanju takve odredbe u temeljni zakon o školstvu.

Budući da je na prostorima bivše Jugoslavije, a i u zemljama u okruženju (jugoistočna Europa), pola stoljeća postojala samo konfekcijska državna škola, teško je na ovim prostorima očekivati snažniji razvoj školskog pluralizma (osnivanje većeg broja privatnih i alternativnih škola). Realnije je očekivati razvoj pedagoškog pluralizma u državnim školama.

Ključne riječi: osnovna škola, školski pluralizam, pedagoški pluralizam, ljudska prava, alternativne škole

Abstract: *There is no best school in the world. There are only different schools. These schools differ depending on the position of the main actors of educational process, on the relation between the teacher and the student, depending on the world view, school autonomy, parents' rights, educational philosophy and theory which make daily communication in school work and life.*

The question (Alain Madelin) „To whom do the children belong to – the parents or the state?“ is answered in the Universal declaration on human rights (article 26) Parents have

a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children. How is this article interpreted in South East Europe? The only possible way of enabling this basic human right is school and pedagogical pluralism.

In the Republic of Croatia there are three alternative primary schools (two waldorf and one Montessori school), and six private primary schools. In Slovenia besides opening private schools parents have the option of homeschooling their children. This option is used only by fifty parents but the same option in Austria is chosen by thousands. This opportunity was possible for Croatian citizens in the 19th century while Croatia and Slovenia were under the rule of Wien. At this moment there are discussions in the Republic of Croatia on returning the possibility of homeschooling in the school legislation.

Since that in the areas of former Yugoslavia and in the surrounding countries (South East Europe) only state school existed for half a century, it is difficult to expect strong development of school pluralism (opening of a greater number of private and alternative schools). It would be more realistic to expect the development of pedagogical pluralism in state schools.

Key words: *primary school, school pluralism, pedagogical pluralism, human rights, alternative schools*

UVOD

U ovom radu polazimo od dvije pretpostavke:

- U svijetu ne postoji najbolja škola.
- U postojećim školama sve može biti drukčije, a ako to osnivači i korisnici žele i ako znaju kako te svoje želje ostvariti.

Ideja o autonomiji škole, o školskom pluralizmu i slobodi u školstvu nije nova na prostorima jugoistočne Europe. Podsjetimo se da je Bosna i Hercegovina, zajedno s Hrvatskom, Vojvodinom, Slovenijom i drugim pokrajinama u okruženju, dugo bila u velikoj državnoj zajednici koja je imala različite nazive prije raspada 1918. godine. Posljednje ime te državne zajednice bilo je Austrougarska monarhija sa sjedištem u Beču. U toj državnoj zajednici je školski pluralizam bio dosta razvijen zbog želje da se poštuju nacionalne i regionalne, te religijske posebnosti naroda koji su živjeli na tom području. Krajem 19. vijeka roditelji su na tim područjima mogli birati hoće li svoju djecu školovati kod kuće (kućna škola, *homeschooling*), ili u privatnim ili u državnim školama. Zato je u to vrijeme (krajem 19. i početkom 20. stoljeća) na području Monarhije djelovalo na stotine privatnih škola.

Pitanje školske autonomije i slobode u školstvu nije bila tabu tema. Dapače, vođene su velike rasprave o autonomiji škole u odnosu na crkvu i državu. Najzapaženija rasprava o toj temi je izlaganje učitelja i pedagoga Davorina Trstenjaka u Pragu 1908. godine na Sveslavenskom kongresu

učitelja iz cijele Monarhije [12]. Trstenjak, rođeni Slovenac, više je djelovao na području današnje Hrvatske, a bilježe biografi da je 1918. izabran za prvog predsjednika udruženja učitelja s područja novoformirane države (Udruženje jugoslavenskih učitelja). U spomenutom predavanju (kasnije objavljeno kao knjižica od 60 stranica) on se energično zalagao za više slobode za škole i učitelje u izboru nastavnih sadržaja i metoda, odnosno za školsku autonomiju, tj. za veću autonomiju škole u odnosu na državu i crkvu.

Stotinu godina kasnije, situacija na prostorima jugoistočne Europe je bitno drukčija. Brojni su uzroci tome, a ponajviše pedesetogodišnje vrijeme ratova i dominacije komunističke ideologije u drugoj polovini proteklog stoljeća. Dok smo se na ovim prostorima od 1958. do 1990. ponosili jedinstvenom osnovnom školom „od Vardara do Triglava“ u ostalim dijelovima Europe je razvijan pedagoški i školski pluralizam. Nakon pedeset godina školske i pedagoške konfekcije teško je na ovim prostorima razumjeti i samo značenje pojmova koji se koriste u ovom tekstu, a kamoli školsku praksu koja bi bila obilježena školskim i pedagoškim pluralizmom.

NEKE POJMOVNE DILEME

U ovom radu često koristimo riječi alternativne škole, školski pluralizam, pedagoški pluralizam, slobodna škola, pa da te pojmove jasnije odredimo [14] i [15].

Ponekad se u literaturi sintagmom *alternativne škole* označavaju sve škole koje nije osnovala država, odnosno koje su utemeljili neki drugi subjekti izvan službenih državnih organa (udruženja roditelja i učitelja, vjerske organizacije, itd.). Drugi pak inzistiraju na razlikovanju pojmova *alternativne škole* i *privatne škole*. Privatne škole mogu osnivati pojedinci ili grupe građana, ali one ne moraju po programu rada i metodama biti različite u odnosu na državne škole [5]. Dakle, takve škole predstavljaju alternativu državnim školama tek po osnivačima. Malo zbrke na ovim prostorima nakon pedesetak godina nepostojanja takvih škola izaziva i razlikovanje sadržaja pojma *javna škola*. Sve državne škole u svim državama jesu *javne škole*, ali sve privatne škole ne moraju biti *javne škole*, odnosno ne moraju odmah dobiti i pravo javnosti. To znači da su javne škole (osnovane) priznate od strane države, te kao takve mogu izdavati javne isprave (dokumente) koji su u svim državnim ustanovama priznati. Na području nekih demokratskih država inzistira se da novoosnovane privatne škole najmanje tri godine djeluju kontinuirano prije traženja i dobivanja prava da koriste sintagmu „škola s pravom javnosti“, odnosno javne škole.

Zbunjenost učitelja i nekih stručnjaka na ovim prostorima izaziva i pojam „slobodna škola“. Teško je zamisliti da bi se neka osnovna škola ovdje zvala „Slobodna osnovna škola u Novom Selu“. A mnoge škole u Njemačkoj nose službeno nazive „Slobodna waldorfska škola u Stuttgartu“ ili „Slobodna škola u Bochumu“. „Slobodna“ od čega, ili „slobodna“ u odnosu na što? Misli se u ovim slučajevima na slobodu učitelja u tim školama da ne rade sve prema službenim državnim nastavnim programima, te da učiteljice i učitelji imaju potpunu slobodu u izboru metoda odgoja i obrazovanja, te nastavnih oblika, koji se po mnogočemu razlikuju od onih koji se mogu vidjeti u školama koje je osnovala država. To znači da slobodne škole ne osniva država nego, u pravilu, udruženje učitelja i roditelja, odnosno udruženje građana [1], [10], [14], [19], [20]. Drugo je pitanje hoće li i koliko država snositi troškove djelovanja tako osnovanih škola. Velike su razlike od države do države. Tako u Holandiji će država snositi sve troškove djelovanja takve škole, a u Njemačkoj, ovisno o saveznoj pokrajini, od 70 do 90 % ukupnih troškova. U ostalim europskim državama alternativne i slobodne škole mogu očekivati od države pedeset do sedamdeset posto sredstava za potrebe djelovanja.

Pedagoški pluralizam kao stručni izraz označava mogućnost postojanja različitih pedagogija u državnim i privatnim školama. Tako npr. nije rijetkost u Njemačkoj, Finskoj ili Holandiji da u školama koje je osnovala država djeluju odjeljenja koja rade prema Montessori ili nekoj drugoj priznatoj alternativnoj pedagogiji. Školski pluralizam, kao pedagoški izraz, označava postojanje u školskom sistemu neke države škola koje se razlikuju prema osnivačima ili pedagoškim koncepcijama koje se u njima događaju, koje obilježavaju djelovanje tih škola. Tako obavezne osnovne škole mogu osnivati vjerske ustanove, državni prosvjetni organi, lokalna uprava (gradska), vjerske organizacije, pojedinci i udruge građana, itd.

I na kraju – politički pluralizam podrazumijeva postojanje školskog i pedagoškog pluralizma u školskom sistemu neke države.

EGZEMPLARNI PREDSTAVNICI ALTERNATIVNIH ŠKOLA I PEDAGOGIJA

O privatnim školama koje osnivaju pojedinci ili grupe građana ovdje nećemo šire govoriti. Tek, radi boljeg razumijevanja, podsjećanje na egzemplarne predstavnike alternativnih škola. Dakle, ovdje pojam *privatna škola* ne treba posebno objašnjavati iako je broj privatnih osnovnih obaveznih škola na ovim prostorima zanemariv. Mnogo je zanimljivije poznavanje alternativnih škola i alternativnih pedagogija koje postoje u

državnim školama. Neke od alternativnih škola koje djeluju na području Europe su utemeljene početkom prošlog stoljeća, kao rezultat ideja koje su nastale u vrijeme pokreta tzv. reformne pedagogije, radne škole, nove škole ili koje sve nazive nisu stručnjaci pripisivali pedagoškim reformnim projektima početkom prošlog vijeka.

Među brojnije alternativne škole koje djeluju na područjima država s bogatijom tradicijom pedagoškog i školskog pluralizma možemo nabrojati Montessori škole [9], Waldorfske škole [2], Jena plan škole [5], Dalton plan škole (posebno u Holandiji) [5], zatim cijeli pokret slobodnih škola koje nastaju na području Njemačke prije tridesetak godina. Svakako valja podsjetiti na široku prihvaćenost ideja Celestina Freineta u svim europskim državama [3] i [5]. O svim tim školama i pedagogijama je napisana opsežna literatura ili se mogu pronaći aktuelne informacije, pa je mnogo važnije procijeniti korisnost poznavanja tih informacija, te šanse za razvoj pedagoškog pluralizma u Bosni i Hercegovini i državama u okruženju [6].

S obzirom na školsku politiku i praksu na ovim prostorima, teško je očekivati prihvaćanje i razvoj pedagoškog i školskog pluralizma. Mnogo je realnije očekivati razvoj pedagoškog pluralizma u državnim školama. Ideje Celestina Freineta [3] (učenička samouprava, slobodno pismeno i usmeno izražavanje, učeničke zadruge, grupni rad u nastavi itd.) su i ranije bile kao didaktička rješenja dosta prisutne u školama na ovim prostorima, ali nije bilo uobičajeno niti popularno to isticati kao neku posebnost [6]. Osim toga, u vidu raznih međunarodnih projekata koje su na ovim prostorima prezentirale i nudile neke međunarodne organizacije, mnoge ideje Marije Montessori, Freineta, Dalton plana, itd. su „na mala vrata“ ušle u naše škole, tako da toga nismo niti bili svjesni. Osim mnogih ideja i didaktičkih rješenja s repertoara poznatih alternativnih pedagogija s tim projektima smo dobili i novu terminologiju koja je nastala od strane drugih autora i drugih didaktičkih teorija (npr. teorije kurikuluma), pa se naši učitelji i nastavnici sve teže snalaze s tom terminologijom, pripadajućim teorijama i didaktičkim rješenjima te tradicionalnom pedagoškom dokumentacijom koja je pisana na terminologiji naših autora iz prošlog stoljeća.

TEMELJNA LJUDSKA PRAVA I PEDAGOŠKI PLURALIZAM

Potpisani su mnogi međunarodni dokumenti koji reguliraju pitanja ljudskih prava. Kad su školstvo i obrazovanje u pitanju posebno su važne Opšta deklaracija o ljudskim pravima (UN, 1948) i Konvencija o pravima djeteta (UN, 1989). Naravno, ti su dokumenti prevedeni na sve svjetske

jezike i na razne načine dostupni svim građanima. No, upitno je koliko i kako ti građani razumiju te odredbe, te kako se one provode na prostorima gdje žive i rade.

Sve države na prostorima bivše Jugoslavije i države u okruženju su multikulturalne i multietničke, a uz to idu i razlike u religijama i političkim uvjerenjima. Svako nametanje sistema vrijednosti i službenih svjetonazora od strane državnih vlasti upućuje građane na odgojni i obrazovni dualizam: jedan sistem vrijednosti koji njeguje i razvija državna škola i drugi koji se njeguje i razvija u privatnom životu. Države s razvijenom demokracijom i zadovoljavajućom tradicijom njegovanja političkog pluralizma su se, u pravilu, opredijelile za razvoj školskog pluralizma. Uz školski i pedagoški pluralizam, građanima (roditeljima) je omogućeno biranje škola s različitim programima i pristupima odgoju [4] i [6].

Podsjetimo na jedan stavak iz članka 26 Opšte deklaracije o ljudskim pravima: „Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru vrste obrazovanja za svoju djecu“. Kako se ova odredba tumači i shvaća u zemljama jugoistočne Europe? Jedini, u svijetu poznat način omogućavanja ovog opšteg ljudskog prava predstavljaju školski i pedagoški pluralizam.

Kada bi u bilo kojem većem gradu na prostorima Balkana netko otvorio Waldorfsku ili Montessori školu [9], lako je procijeniti da bi bilo problema pronaći roditelje koji bi željeli izabrati takvu školu za svoju djecu. Zbog neinformiranosti (ili krive informiranosti) neke od takvih škola bi doživjele razne vidove ometanja od strane lokalne političke elite, te izbjegavanje od strane roditelja. Takve škole, koje rade prema nekoj od alternativnih pedagogija, trebaju publiku (korisnike) koja razumije suštinu i prirodu ponuđenih vaspitnih i obrazovnih metoda, te nastavih programa koji se ostvaruju u takvim školama [7]. To se ne može postići za godinu ili dvije dana. Tradicija pedagoškog i školskog pluralizma u zemljama Europske unije je izgrađivana i razvijana više od stotinu godina. Na ovim prostorima će biti teško, nakon dugogodišnje dominacije državnih škola, razviti ili razvijati školski i pedagoški pluralizam.

Strah od prevelike slobode roditeljima jedan je od faktora koji uvjetuje neprihvatanje koncepata poznatih pod izrazima školski pluralizam, alternativne škole, pedagoški pluralizam i sl. Vrhunac te autonomije može se vidjeti u pravu roditelja da izaberu školovanje kod kuće. To je pravo, osim u članku 26 Opšte deklaracije o ljudskim pravima, poticano i člankom 18 Konvencije o pravima djece: „Roditelji ili skrbnici imaju najveću odgovornost za odgoj i razvoj djeteta, a država im u tome treba pomoći“. Zbog nepostojanja tradicije takva načina vaspitanja i školovanja vlastite djece stručnjacima i roditeljima u prvi plan na um padaju razne varijante zloupotrebljavanja takve mogućnosti na štetu

vlastite djece. (Zloupotrebljavanja i zanemarivanja roditeljske dužnosti, nažalost, ima i danas uz sve državne kontrole i prisiljavanje svih roditelja na biranje samo jedne pedagogije i jednog školskog modela!) Takve se zloupotrebe mogu spriječiti raznim političkim i pedagoškim mjerama kojima socijalna zajednica (država, grad i sl.) mogu kontrolirati izvršavanje roditeljskih dužnosti [14] i [15].

Na području Hrvatske u proteklih dvadesetak godina nevladine organizacije i neki strani nastavnički fakulteti su organizirali više studijskih ciklusa osposobljavanja učiteljica i učitelja za rad prema nekim alternativnim pedagogijama, npr. Steinerova waldorfska pedagogija, Montessori pedagogija. Na svim nastavničkim fakultetima budući nastavnici uče o alternativnim pedagogijama i pedagoškom pluralizmu. Tisuće mladih učitelja koji su zapošljavani u školama u proteklih petnaestak godina su dosta informirani o ljudskim pravima, o zaštiti dječjih prava, te o autonomiji škole i školskom pluralizmu. To omogućuje razvoj školskog i pedagoškog pluralizma i sve manje nesporazuma između osnivača takvih škola i roditelja koji žele školovati i vaspitavati svoju djecu prema nekoj od takvih pedagogija.

ZAKLJUČNE MISLI

Pitanje pedagoškog i školskog pluralizma izaziva pozornost stručnjaka i u zemljama EU i u zemljama koje očekuju pridruženje toj zajednici država. EU očekuje da zemlje koje se pridružuju imaju školske propise koji omogućuju djelovanje alternativnih škola i pedagoški pluralizam u državnim školama. To nije moguće postići „preko noći“. To je složen proces koji uključuje političare, stručnjake i građane. Kako na prostorima zemalja jugoistočne Europe djeluju brojni političari i stručnjaci koji su nedovoljno upoznati s teorijom i praksom školskog pluralizma, teško je očekivati brži razvoj školskog pluralizma na tim prostorima [6].

Za početak je korisno svako uvođenje sadržaja iz područja školskog pluralizma u programe nastavničkih fakulteta. Korisni su i seminari koje strukovne udruge organizuju za učitelje i školske rukovodioce. Za preporučiti je i organiziranje studijskih ekurzija u zemlje s razvijenim školskim i pedagoškim pluralizmom, npr. u Njemačku, Holandiju, Austriju, Dansku itd.

Sličan put su prošle ili prolaze zemlje koje su već pridružene zajednici EU (Slovenija, Rumunjska, Bugarska), ali i zemlje koje su kandidati za pridruživanje, npr. Hrvatska. U Hrvatskoj na tom tranzicijskom putu danas djeluju dvije alternativne škole u Zagrebu [22] i jedna u Rijeci [23]. Mnogo je zanimljivije pratiti uvođenje elemenata

alternativnih škola u državne škole [8], što je mnogo realnije za očekivati, negoli otvaranje većeg broja alternativnih škola.

Upozorimo na kraju i na jedan zanimljiv fenomen vezan za pripremanje budućih nastavnika: budući nastavnici vježbaju nastavne vještine za rad u školama u kojima dominiraju nastavni i didaktički modeli za koje znamo da su davno prevladani i zastarjeli. Njemački stručnjaci su počeli nuditi tzv. model-škole ili eksperimentalne škole koje djeluju pri sveučilištima, a u kojima se eksperimentira novim metodima ili se uvode najvrijedniji elementi poznatih i priznatih alternativnih škola. Najpoznatija od takvih sveučilišnih vježbaonica je Laborschule u Bielefeldu [21].

LITERATURA

- [1] Borchert, M. (Hrsg.), *Freie Alternativschulen in Deutschland*. Marl: Bundesverb. Der Freien Alternativschulen in BRD, 2003.
- [2] Carlgren, K., *Odgoj ka slobodi: Pedagogija Rudolfa Steinera*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju, 1991.
- [3] Dietrich, I. (Hrsg.), *Handbuch Freinet-Pädagogik*. Weinheim: Beltz Verlag, 1995.
- [4] Matijević, M. (ur.), *Prilozi razvoju pluralizma u odgoju i školstvu*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta, 1994.
- [5] Matijević, M., *Alternativne škole*. Zagreb: Tipex, 2001.
- [6] Matijević, M., [Školski i pedagoški pluralizam u zemljama u tranziciji](#). *Zbornik radova sa naučnog skupa 'Buduća škola'* Potkonjak Nikola (ur.). Beograd: Srpska akademija obrazovanja, str. 194 – 206, 2009.
- [7] Rajić, V., [Stavovi učitelja i roditelja o razvoju privatnog i alternativnog osnovnog školstva u Republic Hrvatskoj](#). *Odgovne znanosti*. 10, 2 (16); 329 – 348, 2008
- [8] Rajić, V., [Mišljenja studenata o mogućnostima implementacije elemenata reformskih pedagogija u suvremenu državnu školu](#). U: *Kurikulumi ranog odgoja i obveznog obrazovanja* / Bouillet, Dejana; Matijević, Milan (ur.). Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, str.579 – 589, 2009.
- [9] Seitz, M. i Hallwachs, U., *Montessori ili Waldorf?* Zagreb: Educa, 1997.
- [10] Scholz, N. (Hrsg.), *Freie Alternativschulen: Kinder machen Schule*. Wolftratshausen: Drachen Verlag, 1992.
- [11] Suzić, N. (ur), *Hrestomatija: Inovacije i primjena Pauer-pointa u nastavi*. Banja Luka: HBS, 2007.
- [12] Trstenjak, D., *Slobodna škola*. Zagreb: Tiskara i litografija Mile Maravića, 1908.

Internet izvori:

- [13] Association Montessori Internationale (20. 09. 2010.)
<http://www.montessori-ami.org/>

- [14] Bundesverband der freien Alternativschulen (20. 09. 2010.)
<http://www.freie-alternativschulen.de/cms/jml/>
- [15] European Forum for Freedom in Education (18. 09. 2010.)
<http://www.effe-eu.org/effe2/index.php?home>
- [16] European Council for Steiner Waldorfeducation (20. 09. 2010.)
<http://www.ecswe.org/>
- [17] Freinet Pädagogik (21. 09. 2010.)
<http://freinet.paed.com/index.htm>
- [18] Fédération Internationale des Mouvements d'Ecole Moderne (20. 09. 2010.)
<http://freinet.paed.com/index.htm>
- [19] Freie Schule Bochum (20. 09. 2010.)
<http://www.freieschulebochum.de/>
- [20] Freie Schule in Berlin – Tempelhof (20. 09. 2010.)
<http://www.freieschulebochum.de/>
- [21] Laborschule Bielefeld (20. 09. 2010.)
http://www.uni-bielefeld.de/LS/laborschule_neu/dieschule.html
- [22] Osnovna Montessori škola u Zagrebu (20. 09. 2010.)
<http://www.montessori-skola.hr/stranica.htm>
- [23] Osnovna Waldorfska škola u Rijeci (20. 08. 2008.)
<http://www.waldorf-rijeka.hr/>
- [24] The Internationale Montessori Index (20. 08. 2008.)
<http://www.montessori.edu/index.html>